

Text autora při příležitosti výstavy v pražské galerii Bayer a Bayer

Když dnes přemýšlím o tom, co vedlo k tomu, že já, Nenad Djapić, původem z bývalé Jugoslávie, mám výstavu v Praze, u paní Bayerové a paní Bayerové, když rekapituluji průběh času, kladu vedle sebe jména lidí, uměleckých děl, umělců a uměnovědných pojmů, tedy těch, která právě teď považuji za důležité, abych si sám ujasnil, jak to vlastně všechno bylo.

V roce 1968 při svých toulkách po Evropě navštívím poprvé Prahu. V následujícím roce v Praze zůstávám a není mi jasné, že jsem tímto svým rozhodnutím našel nový domov. Česky neumím, kromě Krakatitu a Švejka neznám nic z české literatury. Kromě Dvořákovy Novosvětské, Smetanovy Vltavy, Kristýnky, co ji zpíval Gott a Holky modrooké nic z české hudby. Kromě Karlova mostu a Hradčan neznám nic z české architektury, kromě Janu Husa, Žižky, Masaryka, Fučíka a Dubčeka nic z českých dějin. Kupodivu jsem byl jakž takž seznámen s jmény a snad i s nepatrnou částí díla Kosíka, Mukařovského, Romana Jakobsona a Boženy Němcové. Lépe jsem znal český film: Divou Báru, Extazi, Císařova slavíka, Cestu do pravěku, Švejka, Marketu Lazarovou a téměř všechny filmy nové české vlny jsem viděl ještě v Jugoslávii. O českém divadle jsem nevěděl nic, i když něco málo jsem při přijímačkách na divadelní a filmovou vědu na Universitu Karlovu znát musel, když mě tam přijali. Ale spíše hrály roli sympatie k Jugoslávčům a Jugoslávii, snad i moje groteskní pokusy mluvit česky.

Zima 1969-1970 byla tuhá. Obzvláště pro někoho, kdo přišel ze Splitu. Nicméně tehdy začalo moje dobrodružství nesystematického seznamování se s českou (československou) kulturou a uměním. Gotika, o které jsem se učil ve škole, dostávala konkrétní podobu. Baroko také. První kniha, kterou jsem v češtině přečetl celou, byla „Bohumil Hrabal uvádí“, dar Ivy Hittnerové, adeptky herectví, do níž jsme tehdy my všichni, Jugoslávci v Praze studující, kšeftující a flákající se, byli zamilovaní. Pak jsem přečetl Švejka i Marketu Lazarovou. Co jsem tehdy rozuměl, nevím. Určitě toho nebylo moc, bylo to ale součástí dobrodružství a samotný smysl dobrodružství. Stejně jako brouzdání starou Prahou, v níž bylo tehdy možné na každém kroku zažít a vidět ne šedesátá, ne padesátá, ne čtyřicátá, ale třicátá a dvacátá léta a také Rakousko – Uhersko. Mnohé podoby socialistické architektury jsem znal z tehdejší Jugoslávie. Nezajímala mě. Zato jsem neznal nic podobného Obecnímu domu, který vzdoroval času s veškerou svou nenalícenou a pomalu chátrající perníkovou krásou.

Praha po roce 1968 šla na jedné straně k definitivní konzervaci stavu, ve kterém se nacházela a na straně druhé ke kvasu burčákového typu, z něž nemělo vzniknout žádné požitelné víno ale prudce a dokonale mátló mysl a ničilo vnitřnosti. Nicméně jsem zjišťoval, že to, co se v Praze dá poznat, nelze najít nikde jinde na světě. Co to je konkrétně, nevím dodnes, ale vím velmi přesně, že jsem se v mém případě nezmýlil a také proto mám Prahu rád. Díky tomu, že ani čas, ani války, ani převraty nedokázaly přervat onu neviditelnou niť, spojující generace a náhrdelník nálad, procházel jsem se Prahou, která se podobala jakési zatoulané, mimo čas a prostor zapomenuté kuličce z pozlaceného a věkem zašlého skla.

Pro mne, chaoticky sečtělého vesnického polovzdělance, byla tehdy Praha klíčovým životním zážitkem, který mě formoval, podmiňoval a učil. Já, který jsem prolezl jugoslávským středním a vyšším vzděláním díky faktu, že naši učitelé byli milí a ochotní polovzdělanci, já, který jsem v sobě cítil onu patologickou a bezdůvodnou hrdost všech Balkánců na své balkánství, a pyšnil se tím, že pocházím z národa, který zvítězil nejen nad osmanskými Turky, nacistickými Němci, fašistickými Italy, nacionalistickými Bulhary, a hortyovskými Maďary, ale i nad celým východoevropským socialistickým společenstvím zmanipulovaným informbyrovskými lži, jsem v údivu zíral na panorama Starého a Malého města pražského a ptal se, jak je možné, že tato krása stojí zrovna tady a ne u nás, hrdých Jihoslovanů. Tušil jsem, že i to má nějaký, mně nepochopitelný smysl. Bylo to groteskní, hloupé, ale upřímné.

Asi kvůli faktu, že pendluji mezi Prahou a západním Berlínem, že žiji ve dvou cizích jazykových prostředích, že pracuji pro německou televizi a nadále brouzdám Evropou, jsem nikdy nebyl schopen naučit se dobře česky. Tvrdé, měkké, dlouhé, krátké vokály jsou pro mě i nadále alchymické Opus Magnum, mně nedosažitelné a nepochopitelné. Nicméně i nadále, a čím dál tím intenzivněji čtu české knihy. Znovu drže a troufale, ale také bez záruky, že jsem porozuměl všemu, co básníci chtěli říct. Pánové Vančura a Deml, pan Šrut a paní Krejcarová by se divili, co jsem si to já v jejich textech přečet.

K českému umění se dostávám nejvíc přes tehdejší pražské antikvariáty. Antikvariáty byly v 70. a 80. letech zvláštním druhem mezihvězdného vakua. Tehdy a částečně i do let 90. v nich vegetovalo panoptikum zajímavých lidiček a živých lidských preparátů. Byl to svět mimo čas a prostor, jakási šlajсна do končin a souhvězdí jinak technicky nedosažitelných. Kdo tu dobu zažil, ví, o čem mluvím. Nemluvím o nabídkách knih, grafiky, obrázků, kýče, pohlednic, plakátů, které stály pakatel a dnes by stály majland. Mluvím o tom, že stačilo zajít do antikvariátu, pobýt tam hodinu a vyjít bohatší o poznání, zážitky a krásu. Listuji ve starých českých a německých knihách. Kupuji monografie, lexika, grafiku, starou i novější. Dovídám se, kdo byl Váchal, Boudník, Tichý, Preissig, Kupka. Dovídám se i takové věci, že Jaroslav Čermák putoval Černou Horou, že Uzelac studoval v Praze, že Na Slovanech žili a pracovali mniši z jihoslovanských zemí. Dovídám se také, že Masaryk trávil prázdniny na Jadranu, že dalmatinské víno a slané rybičky bylo možné za 1. republiky a za císaře pána koupit všude. Dovídám se, kdo byli kočebřáci a také proč čeština nezná palatalizaci, tak jak ji známe my, kteří mluvíme jazykem pojmenovaným nedávno v Haagu na Tribunálu válečných zločinů „SBH Language“ (srbsko – bosensko – chorvatský).

Pamatuji se na výstavu Zrzavého v Městské knihovně. Velká Kleopatra je zážitek jedinečný a neopakovatelný. Pak se dívím, kolik stavební mistři ponechali figurek, podobizen, ornamentů a nápisů na časem šednoucích a drolicích se fasádách vinohradských činžáků. Když jsem poprvé uviděl Plečnikův kostel na náměstí Jiřího z Poděbrad, byl pro mne jako plachetnice z jiného světa. Snad tak nějak se Indiánům musela jevit Kolumbova Santa Maria, když poprvé připlula k břehům Ameriky. Že Plečnik byl původem Slovinec, stejně jako Matija Murko, zakladatel Slovanského ústavu (co už dávno přestal existovat), mě vyplňuje nezaslouženou, ale příležitostně jemně naznačovanou hrdostí.

Chodím na Zábradlí, do Činoheráku, na Chmelnici, do Městských divadel, do Národního, znám částečně i underground. Poslouchám českou hudbu, zvláště tu starší, a jsem unesen vším, co vidím, slyším, čtu.

Tak nějak to bylo. Tak možná vznikl můj vztah k umění, nebo se - jestli jsem ho předtím jenom tušil - vytříbil a konkretizoval. Vytříbil se dost podivně a zmateně, stejně tak, jak přicházely podněty a vršily se znalosti, neznalosti a poloznalosti. Vytříbil se trochu zcestně, nemetodicky a poněkud směšně.

Dnes mě fascinuje nejen Dürer, Kubišta, Janssen, Schröder-Sonnenstern a Boštík, ale stejně tak i nejbližší plakáty politických stran, že unešeně zírám na agresivitu reklamních billboardů. Mám rád naivu ve všech jejích podobách, miluji kýč, obdivuji plagiáty a přímo zbožňuji falsifikáty, a jsem fanouškem oněch velikánů, kteří dones zůstali anonymní a přitom tak nádherně mystifikovali svět svou předstíranou velikostí. Naučil jsem se ctít obrázky polonahých cikáneček (jak by řekl Hrabal), stejně jako Kupkovu abstrakci, Švejka umně vytočeného z drátu, přímo státotvornou oficialitu **5 po 12**, minimalismus výloh normalizačních obchodů se zeleninou a zdravotnickými potřebami a také křeč, s níž se český underground snažil stát se stůj svůj světovým.

To mám z toho, že jsem přišel a žil a žiji v Praze, v Praze magické, mystické, Praze vonící a zapáchající, Praze upřímné a lživé, Praze patetické a zbabělé, Praze tuberkulosní, otlé, zpívající a chrápající, v Praze šoustající a vykastované, v Praze orální, anální a vaginální, Praze hermafroditické, Praze demoliční, heidrichiádní a spartakiádní, Praze filmové

a fialkovské, mutující a očkované, dospívající a stroboskopické... Kavárny, do kterých v té době chodím, jsou plné chlapců, dívek a mimozemšťanů z Devětsilu a od Tvrdošíjných, Sursumáků, německých buršáků, židovských intelektuálů unesených Nietschem a do minervistek zamilovaných komunistických vychrtlíků, jugoslávských estébáků, československých podvratáků a celibatologů katolického ražení.

Vím, že můj pozitivní vztah k dramaturgii hardpornofilmu, k uměnovědnému saltu mortale ve vymýšlení stylů a směrů, a jejich zařazování do pojmosloví světových dějin umění, můj obdiv k neobvyklým a obtížným grafickým technikám, stejně jako k dílům a dílkům bláznů a jinak duševně zdravých by nikdy nevznikl, kdybych se neoctnul v Praze oněch dob a nežil v ní dodnes. Díky ženě, k níž celou tu dobu patřím, a díky její rodině jsem měl Prahu za bázi, z níž jsem odcházel do světa a mohl se kdykoliv vrátit. Díky jugoslávskému pasu jsem mohl dlouho a všude cestovat, než mi přestal být k ničemu a stal se dávno propadlou směnkou na domov a identitu.

Mohl jsem pracovat jako filmař na volné noze téměř všude. A tak jsem viděl tisíce filipínských mrzáků plížit se k dvojčeti pražského jezulátka v katedrále na ostrove Cebu, ale také výstavu Zeitgeist v západním Berlíně a obdivoval tam na jiné výstavě Ipoustequyho sochy. Viděl jsem několik zbylých ikon Andreje Rubleva v Ruském muzeu v Leningradu i Tatlinovu výstavu v Petrohradu, Wilsonovy rané inscenace, Living Theatre, Pink Floydy. Výstavy Rembranta, Libermanna, Schaadea, Janssena, Muchy v Darmstadtu, Dr. Lea Navrátila v Guggingu, Jetelové, Bacona a Beuyse se prolínají s instalacemi na pražských dvorcích, představeními Bolka Polívky, koncerty Žabího hluu, špatnými nahrávkami československého undergroundového protestsongu a ještě hůře znějícího Karla Gotta i orchestru Lidových milic kráčejičích Spálenou ulicí.

K velkým artefaktům, které mám rád, se vedle pyramid, lyonské basiliky Notre Dame de Fourvière, přidal Nuselský most a Most intelektuálů, kavárna Imperial. Strašně rád bych býval chtěl vidět Stalina na Letné. Přímo zbožňuji nájezd, co odděluje Vinohrady od zbytku světa a kultury, nebo dálniční tunely, které rozervaly Smíchov. Když se dívám ze schodů sv. Ignáce na protější stranu Karlova náměstí, mám radost z toho, jak vytríbená krása a hloupý postmoderní nevkus mohou žít na největším středověkém náměstí světa tak blízko sebe.

Za mimořádný umělecký zážitek považuji periodicky se vracející otázku kam umístit Muchovu Slovanskou epopej i tahanice kolem udělování uměleckých cen a grantů. Nicméně mě oslňuje velikost takových miniatur jako je normalizační krabička na kondomy, obal čokolády Kofila (ne ten nový, ale ten prvorepublikový, který přežil celá desetiletí a stal se, ke cti svého autora nadčasovým). Z Preissigových ptáčků choulících se na větvičce stromu v petřínských sadech cítím teplo, vyzařující z velkého grafického listu velkého umělce a nepřestávám se divit, že tento mistr musí stále ještě čekat na svou monografii, jakou si zasloužil především svým dílem ale, proboha, Čechové, snad trošku také svým osudem. A co dodat k tomu, že za mrazivého nedělního dopoledne na Preissigově výstavě v Jízdárně Pražského hradu neexistuje široko daleko otevřený záchod? Jen že mám víc o zážitek, z nějž možná jednou namaluji obraz, věnovaný panu profesorovi z Ameriky a vymyslím si přitom nějakého svatého, patrona urologů, nefrologů a prostatiků.

Má láska k umělcům a umění je občas tak podivná, že sleduji i obchod s uměním. Rád navštěvuji obchody s uměním a aukční síně a učím se, co to vlastně umění je, když není umění, ale zboží. V nespočetných galeriích v uličkách obojích měst pražských včetně Malé Strany, v nichž visí díla umělců ukrajinských, běloruských, ruských, tadžických, arménských, gruzínských, kazašských, zírám na chudobu bohatství motivů, technik a formátů, reprodukováných postimpresionisticky pohledů na Karlův most. Když se někdy návštěvníci mého ateliéru ptají, kdy a jak a proč jsem namaloval to, co jsem namaloval, dávám dokonce k dobru, že to nejsou moje vlastní díla, že je nechávám pro sebe malovat vyškolené a talentované umělce z bývalého Sovětského svazu.

Mám rád i umění ideologické, zvláště tehdy, když doba jeho trvanlivosti už pominula a artefakty dostávají jiný význam, smysl i hodnotu. Sokolský plakát, na němž jsou tak krásně zpodobněné zadky cvičících chlapů, že i otrlí američtí obchodníci s uměním slintají a kupují a přeplácejí je, je příkladem jak velké a nadčasové může být dílo i jak nepodstatné je to, co chtěl říct a co cítil jeho autor. Přímo vychutnávám výstavy komunistického umění nasbíraného snad americkými právníky, kteří si vydělali tím, že přišli Praze na pomoc, aby restituce a privatizace národního majetku proběhly civilizovaně a podle takzvaného práva. Má to smysl a má to logiku. Není to úžasné?!

Až přišťe bude nějaká válka, přál bych si, aby válčili Čechové proti Švédům. Strašně rád bych se zúčastnil toho tažení a strašně rád bych byl přítomen plundrování královského paláce a muzeí ve Stockholmu. Přisahám, že bych se při tom cítil dobře, protože jsem odchovanec Balkánu a spíše defenestrací než metodiky a kamarádím se se sběrateli nálepek na krabičky od zápalek a s panem Z. K. nejkreativnějším pražským a světovým restaurátorem starých pohlednic.

Pamatujete ještě na obrovské plakátovací plochy, které chránily nezastavěné proluky pražských ulic, zvláště na předměstí? Ty celé čtvereční metry tlustě polepené a přeplepené normalizační reklamou, filmovými a divadelními plakáty a plakáty, oslavujícími 159 máj? Zmizely. Už nejsou, stejně jako není ani ta kráva, ani ta tráva, ani ten sedlák. Dávejme si pozor na všechny překrásné billboardy, zářící nesmírně optimistickým nábojem, přímo tryskající pozitivní energii, které jsou už ve chvíli vylepování dějinami vylepování plakátů jako ve filmu J. Š. Malostranského o prodavači párků. Jenom v Praze můžete potkat sýr, který má pohlaví, a který zrovna odchází na rande, aby s jiným sýrem zplodil sýrové děcko dvou plísni. Staří mistři surrealismu pláčou ve svých hrobech, že se toho nedožili. Reklama je to, k čemu se přes Altamirské kresby, Leonarda, Škrétu a Maleviče dopracovala naše civilizace...

Jestli věřím v boha? Já, který občas trvám na tom, že některé z mých obrazů jsou inspirované ikonami církve pravoslavné a církví spřátelených, a který přímo zbožňuje bezbožnost hebrejských a islámských iluminací a zpupnou slávu umění pobělohorské doby, velebící znovunastolené katolictví a ženskou krásu? Myslím, že kdyby bůh existoval a kdyby našel čas se zabývat problémy tak bezvýznamných jednotlivců jako jsem já, že by mě poprosil, abych se ani náhodou věřícím nestal. Snad i proto, že těch pár mých obrazů, kterým říkám ikony, nemají s ikonami nic společného a jsou spíše urážkami ikonografických kódů než vícevrstevnými pokusy o komunikaci mezi sférami. Občas sice mám nutkání založit vlastní religii, sektu nebo ideologii, politické hnutí či stranu, ale když si uvědomím, jak bídne to končí, nechám toho. A nemyslím tím na krucifikace, upálení a jiné způsoby vypořádání se s proroky a ideologicko-politickými odpůrci, jejichž svědkyní a sponzorkou Praha vždycky byla. A také kdybych měl svoje vlastní malé náboženství, už bych vůbec neměl čas na malování, což by mě mrzelo.

Takže maluji dál a nepletu se do náboženských otázek, ale fascinují mě zjevení z Medjugorje a nechávám si posílat e-maily s poselstvími matky boží, které tu ona už po tolik let každý čtvrtek sděluje vybraným z malé chorvatsko-hercegovské vesnice, a které se elektronicky rozesílají ve všech jazycích po celém světě. Před ikonou matky boží s třema rukama ze srbského monastiru Hilandar na Svaté hoře v Řecku zůstávám v upřímném obdivu bez slov. A věřím, že kaligraficky napsané verše z koránu pomohou proti neduhům všeho druhu. Nesmírně rád mám kaligrafie neznámých a doufejme už nikdy zapomenutých bosenských poutníků z minulých staletí, kteří patřili ke stejnému řádu dervišů jako dědeček Nazima Hikmeta, tureckého komunistického básníka, co byl zamilovaný do paní Miry Caisové, do níž jsem byl o 40 let později zamilovaný i já, protože jsme oba rádi zpívali balkánské písně, v nichž je láska jenom tehdy láskou, když je nenaplněná, neopětovaná, nešťastná a vedoucí k sebevraždě a vraždě.

Když se dívám na Růžencovou slavnost, na níž je kromě matky boží namalovaný i papež a císař, nebo na novoroční pohlednici, na níž jsou i prasata, i krampus, i čtyřlístek, i podkova, vlaštovka, i motýlek, i kočička, i kominík, nebo na fasády budov na nábřeží, kde sídlilo velvyslanectví DDR, nebo když čtu Demlovo lamentování nad smutkem a pravdou, a nebo když slyším Different Trains od Stiva Reicha, tak chápu, co měl Hrabal na mysli, když krmil svoje kočky.

Jednoho dne kdysi dávno jsem začal kreslit na listy ze školního sešitu nebyl jsem si vědom, že přitom něco tvořím. Později, jak jsem dorůstal, učil se a snažil se odmanagerovat svůj život, jsem začal malovat. Zase nesystematicky, bez metody, bez řádu a skladu. A protože jsem mnoho svých kreseb poztrácel, zničil, nebo na ně zapomněl, rozhodl jsem se malovat velká plátna, protože velké plátno člověk nemůže ani ztratit, ani zapomenut. Zničit velké plátno je skoro taková práce jako ho namalovat. Proto jsou některé mé obrazy tak velké, a strašně rád bych maloval ještě větší, na něž bych potřeboval výstavní prostory jako je prodejna Carrefoure v lokalitě s tak příznačným jménem jako je Zlatý Anděl, tomu hřbitovnímu pomníku továrny tramvají zašlé na úbytě. Také jsem zjistil, že bohatí kupci, zvláště banky a pojišťovny kupují velké formáty, protože mají ve svých chrámech mnoho stěn a představují si, jak jednoho dne koupí tu moji velkou namalovanou krásu. Představují si, jak by moje obrazy visící v bankách vyléčily nejen bankéře, ale také ty, kteří své peníze těm bankám svěřují, nebo si je tam půjčují, podobně jako léčily svaté obrázky z pouti. Rovněž jsem přišel na to, že práce na velkém plátně krásně unavuje a čistí mysl, takže se potom miminkovsky lehce usíná.

Jak říkám, mně malování činí velkou, velkou radost a jsem upřímně rád, že vystavuji v Praze, u paní Bayerové a paní Bayerové, a představím svoje obrazy lidem, jimž jsem vděčný, že jsem takový, jaký jsem, a že moje obrazy nejsou jiné než jsou.

Nenad Djapić, Praha, březen 2005